

Az EU-csatlakozás hatása a magyar dohányvertikumra A szabályozások értékelése

Mislovics Anita

DOKUT Dohánykutató és Minőségfejlesztő Intézet
Kutató-Fejlesztő Rt., Debrecen
mislovicsan@freemail.hu

ÖSSZEFOGLALÁS

A magyar mezőgazdaság egy speciális kis ágazatának tekinthető a dohánytermesztés. Más szemszögből vizsgálva azonban azt tapasztalhatjuk, hogy egyrészt költségvetési súlya, „kincstári” jelentősége (több mint 200 milliárd Ft a teljes költségvetési befizetése), másrészt a foglalkoztatottságban, jövedelemtermelésben betöltött szerepe kiemeli a többi agrárágazat közül.

A dohányos az egyik legmegbízhatóbb adóalany, annak ellenére, hogy kb. 500 éve tiltják a dohányzást. Az egészségvédők előretörését az állam anyagi érdekeltisége korlátozza (Borsos, 2002).

A dohányzás különleges társadalmi igény: naponta jelentkezik, más termékkel nem helyettesíthető, a fogyasztás nem halasztható el, ezért mint igényt, legális piaci formában ki kell elégíteni.

Mi az oka annak, ami miatt az állam mégis korlátozásokat alkalmaz? Milyen eszközökkel, hogyan szabályoz? Miért preferálja az ágazatot és hogyan?

Magyarország 2004. május 1-jével az Európai Unió tagja. Az Európai Unióban a dohány termesztése és forgalmazása erősen szabályozott. Így hazánkban is a kapcsolódó joganyagokat be kellett építenie a sajátjába. Mennyiben befolyásolta illetve befolyásolja szerepét az Európai Unióhoz való csatlakozásunk, hogyan alakult a szabályozása?

A dohánytermesztés rövid bemutatását követően ezekre a kérdésekre próbálunk válaszolni.

Kulcsszavak: dohány, szabályozás, támogatás

SUMMARY

Tobacco growing can be regarded as a special small sector of Hungarian agriculture. However, studying it from a different point of view, we can see that it is an outstanding sector among others in agriculture. Not only is its budget importance that makes it significant (its total budgetary income is more than 200 billion HUF), and on the other hand it also plays an important role in employment and income output.

Nevertheless questions of regulation arise, and especially those of its justification, methods and scope. Moreover, EU accession forces Hungary to redraw its regulatory statutes for legal harmonization. Below is a discussion of the impacts of this process, as well as of the domestic tobacco market itself.

Keywords: tobacco, regulation and assistance

A dohánytermesztés

Az európai dohánytermesztés több mint 500 éves múltra tekint vissza. Az írásos emlékek alapján Erdélyben kezdődött, és a XVII. század utolsó évtizedében vált legális termelési kultúrává.

Elterjedését sok tényező nehezítette. A katolikus egyház egy időben kiátkozással, kiközösítéssel büntette azokat, akik dohányoztak¹. Mihail Romanov orosz cár 1634-ben Oroszországban is betiltotta a dohányzást².

A dohányzás és a gyógyítás már a dohány elterjedésének kezdeti időszakában is összekapcsolódott (Takács, 1964). A gyógyászatban egy francia orvos, Jean Nicot használta először. A növény zöld levelét a sebre helyezte, a porrá tört dohányt pedig a beteg orrába tette vagy lenyelette³. Gyógyító erejéről tudósítanak a XVIII. században kiadott népies nyomtatványok és a kéziratos gyógyító könyvek⁴.

Magyarország és a dohánytermesztés rövid története

- Magyarországra részben a spanyol zsoldosok, részben a törökök hozták be a dohányt⁵.
- Rohamos elterjedése az 1650-es évek végére esik. Ezt támasztják alá az ebben az időszakban meghozott tilalmi intézkedések is⁶. Ezek az intézkedések azonban hatástalanok maradtak. Lipót 1702-ben kiadott pátenlevele alapján a dohány ültetése Magyarországon teljesen szabad volt, csak a kereskedés jogát tartotta fenn a kincstárnak. A termesztés állami beavatkozás nélkül folyt. 1732-ben az osztrák udvari kamara az egyedáruság bevezetését szorgalmazta. A Magyarországon kialakult heves ellenállás miatt ezt nem tudták megvalósítani egészen 1850-ig.
- 1850 és 1866 között a Magyar Királyi Dohányjövédék az osztrák jövédékkel közös igazgatás alatt állt. A szétválásra 1867-ben került sor (1868-ban lépett életbe a dohányjövédéki

¹ Egyes egyházi vezetők még a Tízparancsolatot is kiegészítették a dohányzás elleni küzdelem során: „Ne tedd magadat a Sátán kéményévé!”.

² Akik vétettek a tilalom ellen, azokat szigorúan megbüntették. Első alkalommal megkorbácsolták, másodszor átszúrták a pipaszárat az illető orrán, harmadszorra viszont kivégezték.

³ Egyes források szerint a királyt is meggyógyította. Az uralkodó cserébe a Herba Nicotianum nevet adta a dohánynak. Később Linné is Nicot-ról nevezte el a növényt.

⁴ A „Tokaji gyógyító vagy tudóskönyv” az 1960-as években Tokajból került elő. Külön fejezet foglalkozik a könyvben a „tubáknak, vagy dohánynak hasznai”-val.

⁵ Egyes források szerint: a hazánkban táborozó spanyol segédszapatok útján ismerkedtek meg a katonák a dohányval. Erdélyben Apafi Mihály kapott először dohányt ajándékba a budai pasától, míg más források szerint 1576-ban II. Murád szultán által küldött követség hozta be.

⁶ 1670. évi országgyűlés VIII. törvénye, 1686. évi XI. törvénye (Gyulafehérvár) és az 1689. évi segesvári országgyűlés IX. törvénye.

törvény⁷). 1880-ban országszerte kialakultak a dohánytermesztő települések.

- A visszaesés az I. világháború alatt következett be. Ekkor a termelők áttértek a jobban jövedelmező gabonatermesztésre, továbbá a hadba vonulás miatt felhagytak ezzel a kultúrával.
- A trianoni békeszerződést követően a Magyar Királyi Dohányjövédéknek 3-4 év elteltével sikerült csak a mélypontról elmozdítania a hazai dohánytermesztést. Túltermelés következett be, amelyet 1938-ra tudtak megszüntetni.
- A II. világháború időszakára a Magyar Dohányjövédék Európa legkorszerűbb agráripari vertikuma lett (önálló kincstári gazdálkodásának és integrált termelészervezésének köszönhetően).
- Az 1970-es években a dohánytermesztési technológiát gépesítették, majd a fajtaváltás követően az 1980-as évekre a dohánytermesztés stabilizálódott.
- A dohánytermesztés nagy mértékű visszaesése tapasztalható 1996-ban.
- 1997-ben a Magyar Dohányipari Szövetség létrehozta a Dohánytermesztés Fejlesztési és Stabilizációs Alapot⁸.
- 1998-tól megindul a dohánytermesztés modernizációja, fontos szerepet betöltve ezáltal a vidékfejlesztésben is.
- Folyamatos fejlődés. Az ágazat számára nagy kihívás az Európai Unióhoz történő csatlakozásunk után is a stabilizáció biztosítása.

Dohánytermő területek és hozamaik alakulása

A hazai dohánytermő területek mintegy nyolcvan százaléka Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében⁹, míg közel tíz százaléka Hajdú-Bihar megyében található. Az Észak-alföldi régiókban (1. ábra) élőkét érinti a foglalkoztatottság és a megélhetésük tekintetében a leginkább. Az északi országrészben 3%-ra, a Duna-Tisza közén pedig néhány százalékra esett vissza a dohánytermesztés.

Az I. világháború végéig a termőterület 39-40 ezer ha körül mozgott. Az 1920-as években ez a felére csökkent (19.829 ha). A beültetett terület nagyságában kisebb visszaesés látható a II. világháborút követő időszakban is, majd az 1950-es években ismét 20.000 ha feletti a területnagyság. Az 1991-es év tekinthető egy választó évnek, mert ettől az évtől kezdődően a beültetett terület mindig 10.000 ha alatt maradt. Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a korábbi vetésterület mintegy 1/3-ára csökkent (5-6 ezer ha).

A termésátlagokat tekintve fontos figyelembe vennünk azokat az éveket, amikor fajtaváltásra került sor. Az 1920-as években a nagy fajtaváltás jelentős minőségi változást eredményezett, azonban a terméseredmények 1-1,1 tonna körül ingadoztak. Az igazi eredményt az 1930-as évek hozták meg. Ezt követően fokozatos visszaesés következett be. Az 1980-as évektől kezdődően tapasztalható újabb előrelépés (hazai nemesítésű fajták megjelenése révén). A dohánytermelés 1999-ben meghaladta a 2 t/ha-t, így ez kiemelkedő évnek tekinthető. Az európai uniós termelési színvonalhoz ez azonban még kevés.

1. ábra: Magyarország régiók szerinti megosztása

Forrás: <http://www.logsped.hu/regiok.htm>, 2003

Figure 1: Hungary's regional divisions

1. táblázat

A dohánytermesztés mérete és termésátlaga

Évek(1)	Terület (ha)(2)	Termésátlag (t/ha)(3)
1921-1930	19.829	1,16
1931-1940	16.811	1,36
1941-1950	16.000	1,34
1951-1960	20.295	1,17
1961-1970	19.990	1,16
1971-1980	15.945	1,16
1981-1985	13.812	1,61
1986-1990	9.991	1,69
1991	10.900	1,72
1992	8.800	1,25
1993	9.800	1,10
1994	8.000	1,49
1995	5.383	1,54
1996	5.309	1,33
1997	5.126	1,83
1998	7.485	1,67
1999	7.556	2,01
2000	5.553	1,75
2001	5.501	1,61
2002	5.600	1,80

Forrás: Saját gyűjtés, 2003

Table 1: The area and average production of tobacco cultivation

Years(1), Area (ha)(2), Average production (area/ha)(3)

⁷ Amely kimondta, hogy az államot illeti meg a nyers-, illetve a felgyártott dohány feletti rendelkezési jog.

⁸ Célja: a hazai dohánytermesztés kedvezőtlen helyzetének javítása.

⁹ A megye agrárfejlesztési stratégiájában a dohány kiemelt fontossággal bír:

- Az alacsony humusztartalmú homoktalajon jól díszlik.
- Az évi hőösszeg elégséges a levelek kifejlődéséhez és beérleléséhez.
- Kiegészítő öntözéssel a vízigény biztosítható.
- Foglalkoztatottságot biztosít.
- Termelési tapasztalat és eszközfeltétel áll rendelkezésre.

Gazdasági megjelenése és értékelése

Magyarországon a dohánytermesztés kiskerti kultúráként indult, de a XX. század elejére a termelést már a nagybirtok dominanciája jellemezte. A II. világháború után a dohány visszakerült a kistermelői szférába. Ezzel párhuzamosan **megszűnt az önálló dohányjövődék**, s felszámolták annak korábbi intézményi háttérét is. **A dohány állami monopóliuma azonban mind a mai napig fennmaradt, de az ehhez kapcsolódó intézményi háttér időről időre változik.**

Magyarországon dohányt termelni csak termékértékesítési szerződés alapján lehet. Így az integráció természetes velejárója az ágazatnak. Klasszikus integrációs csomópontok tehát:

- az alapanyag-termelés (mezőgazdaság),
- fermentálás (elsődleges feldolgozás),
- dohánytermék-előállítás (ipari fázis),
- dohánytermék-kereskedelem.

A dohánytermesztő ágazat egy zárt rendszer. Áttekintő vázlatát a 2. táblázat szemlélteti. A dohánytermelők száma több ezer, a termeltetést két termeltető és fermentáló vállalat végzi Magyarországon (ULT Magyarország Rt. és a DOFER Rt.)¹⁰. Mindkét integrátori szervezet célja a dohánytermelés fellendítése, a minőségi, piacképes termékek előállításának a segítése. Ehhez széleskörű szaktanácsadási rendszert, hitelezési és egyéb támogatási konstrukciókat alakítottak ki (Vissyné, 1999). A felvásárlási árakat a fermentálók a Dohány TermékTanács termelői tagozatával konszenzusban határozzák meg. A termeltetési szerződések minden évben az aktuális felvásárlási alapárát tartalmazzák fajta és minőség szerint.

A fermentálók és a gyárak kapcsolata piaci meghatározottságú. Az együttműködés alapja a felvásárlási szerződés, melynek megkötésére két lépésben kerül sor. A termelési év elején előszerződést kötnek (rögzítésre kerül pl.: fajta, mennyiség, vásárlási igény stb.) és a végleges szerződéskötésre a termelési év második felében kerül sor, amikor a korábbi keretszerződést konkrét formába öntik, ezt követi a kifizetés.

Másodlagos feldolgozását a cigaretta, a szivar, a vágott dohány és az ehhez szükséges mellékcikkek gyártása jelenti. Hazánkban 5 önálló cég működik (3. táblázat).

A kereskedelem minden fázisában megjelenik (kis-, nagy-, külkereskedelem). A belkereskedelem kétlépcsős: a gyártótól a nagykereskedőkhöz (3 cég osztozik a forgalom 90%-án), majd a kiskereskedőkön keresztül jut el a fogyasztóhoz a termék. A legjelentősebb reprezentánsok: Hungarotab-Tabacoland, MADOF, Tabán-Trafik Kft., OMEGA-Tabak Rt. A maradék 10%-on kb. 10 másik kis- és nagykereskedelmi vállalkozás osztozik. A gyárak elsősorban a Magyarországon gyártott, saját cigaretta termékeiket küldik a hazai piacra.

A nagykereskedők és a gyártók értékesítési szerződéses viszonyban állnak egymással, s „marketing” szemléletű szerződési formát alkalmaznak, mely különböző szempontok szerint mérlegelt, differenciált elbírálást alkalmaz az egyes nagykereskedelmi cégek között. Ezt szemlélteti a 2. ábra.

A dohányos az egyik legmegbízhatóbb adóalany, annak ellenére, hogy kb. 500 éve tiltják a dohányzást. Az egészségvédők előrelátását az állam anyagi érdekeltsége gátolja.

A dohányzás különleges társadalmi igény: naponta jelentkezik, más termékkel nem helyettesíthető, a fogyasztás nem halasztható el.

Az egy főre jutó fogyasztás 3,5 kg/fő.

A dohánygazdaság oldaláról fontos, hogy mennyiségben, választékban, a felmerülés helyén, kultúrált formában, elérhető áron lehessen hozzájutni.

A hazai cigarettafogyasztás 3/4 részét a Sopianae és Symphonia termékcsalád teszi ki. A magyar ízléshez ez a két termékcsalád áll a legközelebb. A fennmaradó 1/4 részt a csak itthon ismert filter nélküli hazai termékek mellett a legismertebb világmárkák teszik ki. Ennek oka az ízlés mellett a termékek árfekvése.

2. táblázat

A magyar dohánygazdaság áttekintő vázlata

Biológiai alapok előállítása(1)	DOKUT Rt.
Alapanyag-előállítás(2)	5-6 ezer dohánytermelő(7)
Dohányfeldolgozás(3)	ULT Magyarország Rt.(8) Dohányfermentáló Rt.(9)
Dohánytermék-előállítás(4)	5 dohánygyár(10)(Pécs, Debrecen, Eger, Sátoraljaújhely, Újfehértó)
Forgalmazás(5)	Nagykereskedés(11) Kiskereskedés(12)
Fogyasztás(6)	3,5 millió dohányzó(13)

Forrás: Borsos, 2002

Table 2: An outline of the Hungarian tobacco economy at a glance

The production of biological base(1), Raw material production(2), Tobacco processing(3), Tobacco product production(4), Distribution(5), Consumption(6), 5-6 thousand tobacco growers(7), ULT Hungary Stock Corporation(8), Tobacco /primary processing/ Stock Corporation(9), 5 Tobacco factories(10), Wholesale(11), Retail(12), 3,5 million smokers(13)

¹⁰ A NYIDOFER dolgozza fel a Magyarországon megtermelt dohány közel 80%-át, 5600 termelővel áll szerződéses viszonyban, s a fermentáló integrációs hatóköre 15 megyére terjed ki. A DOFER integrációs tevékenységének a hatókörébe 14 megye 240 községe tartozik, a termelők száma meghaladja a 3000-et. A hazai dohányfermentálók összes kapacitása 21 ezer tonna, mely mintegy 6-7 ezer tonnával haladja meg a belső igényeket. A feldolgozott dohány döntő hányada (kb. 80%) itthon kerül feldolgozásra, az export 20% körül alakul.

A dohánygyártás szereplői Magyarországon

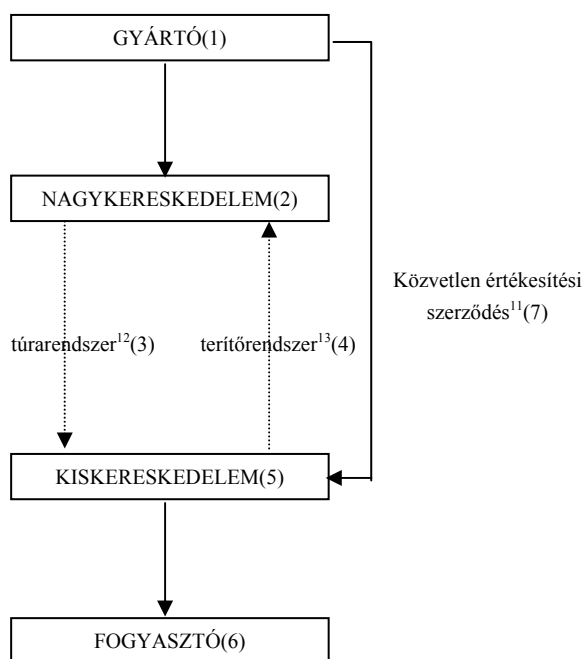
Cég neve(1)	Címe(2)	Tulajdonosi struktúra(3)
B.A.T. Pécsi Dohánygyár Kft.(4)	Pécs, Dohány u. 2-8.	B.A.T.: 93,77%, Dolgozók(9): 6,23%
Philip Morris Egri Dohánygyár Kft.(5)	Eger, Törvényház u. 4.	Philip Morris Delaware: 100%
Continental Tabak /V-Tabak/ Dohánygyár Rt.(6)	Sátoraljaújhely, Dohány u. 1-3.	100%-os magyar magántulajdon(10)
Róna Dohányfeldolgozó Kft.(7)	Debrecen, Attila tér 3.	DOKUT Rt. Heinz van Landewyck S.A.R.L.
Csongor Szivargyár Kft.(8)	Újfehértó, Nyíregyházi út 10.	Róna Kft. + 1 magánszemély(11)

Forrás: Borsos, 2002

Table 3: Players in the tobacco manufacturing industry in Hungary

Company name(1), Address(2), Ownership structure(3), B.A.T. Pécs Tobacco Factory Ltd.(4), Philip Morris Eger Tobacco Factory Ltd.(5), Continental Tabak Tobacco Factory Stock Corporation(6), Róna Tobacco processing Ltd.(7), Csongor Cigar Factory Ltd.(8), Employees(9), 100% of Hungarian private property(10), 1 private individual(11)

2. ábra: A dohányágazat kereskedelmi kapcsolatainak ábrázolása

Forrás: Saját gyűjtés, 2004

Figure 2: The representation of business relations in the tobacco sector

Manufacturer(1), Wholesale(2), Touring system(3), Distributional system(4), Retail(5), Customer(6), Direct sale contract(7)

¹¹ Amennyiben az infrastruktúra megfelelőképpen kiépített (raktár, lerakat, szállítóeszköz biztosított), akkor lehetőség van arra, hogy a gyártó és a kiskereskedem között közvetlen értékesítési szerződés jöjjön létre. Ilyen pl.: ÁFÉSZ, Metro Holding.

¹² A rendelést telefonon vagy egyéb módon (fax) adják fel, s a nagyker cégek a rendelés alapján kiszállítják a megrendelőnek az árut.

¹³ A nagyker raktárában megtöltött szállítójárművek kiszállítják, s felkínálják az árut a kiskereskedőknek, akik ebből igény szerint vásárolnak.

Dohánytermelői csoportok

Az Európai Unió nagy figyelmet fordít a termelők elégtelen piaci szerveződéséből adódó hátrányok orvoslására. Ennek érdekében valósulhatnak meg a tudatosan létrehozott termelői szervezetek. A 85/2002. (IX. 18.) FVM rendelet megadta a lehetőséget a dohány termékpályás termelői csoportok megalakításához.

E rendelet célja kettős:

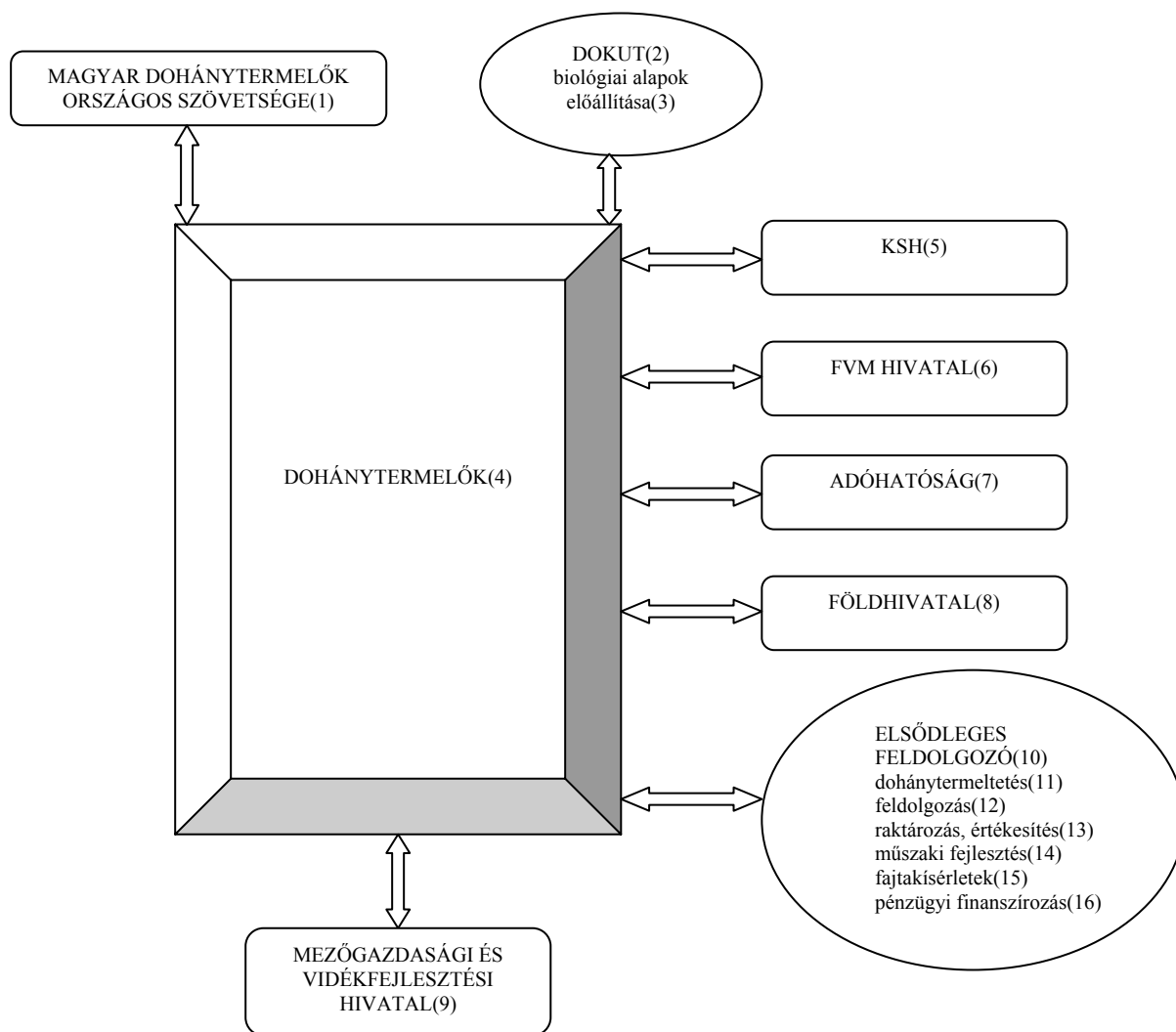
- Csak megfelelő értékesítési csatornákkal rendelkező termelő kaphat EU-s támogatást, valamint ezen támogatás teljes összege csak termelői csoport tagjai részére fizethető ki.
- Az érdekvérvényesítés hathatósabb képviselete, mivel a piacon megjelenő termék gazdasági súlya ezt hatékonyabbá teszi.

Ilyen termelői csoportok alakultak: NYIDOFER termelői csoport, Szabolcsi Dohánytermesztő Közösség és Értékesítő Szövetkezet, ADACS-ÉRT, KADOSZ, DÉDOSZ. Ezek közül a NYIDOFER működik Kft. formájában, a többi pedig szövetkezetként.

Magyarországon még nincs meghatározva, hogy a termelői csoportoknak a nemzeti kvótamennyiség milyen arányú reprezentációjára van szükségük. Ez az EU-ban 0,3; 1 illetve 2 százalék. Hazánkban is hasonló arányokra lehet számítani.

Dohánytermelés és feldolgozás kapcsolatrendszerét láthatjuk a 3. ábrán. Nagyon fontos kapcsolódási pontok a Magyar Dohánytermelők Országos Szövetsége (MADOSZ), a DOKUT, valamint az elsődleges feldolgozók. A Földhivatal a földnyilvántartás, a KSH a kiemelt adatgyűjtés, az Adóhatóság a támogatás egy részének elszámolása, az FVM hivatal a regisztráció, a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal a támogatások engedélyezése, ellenőrzések miatt tölt be fontos szerepet a dohánytermelés és feldolgozásban.

3. ábra: Dohánytermelők és kapcsolatrendszerük

Forrás: Saját gyűjtés, 2004

Figure 3: Tobacco growers and their contact system

The National Union of Hungarian Tobacco Growers(1), Tobacco Research Institution(2), The production of biological base(3), Tobacco Growers(4), Central Statistics Office(5), FVM Office(6), Tax Office(7), Land registry(8), Agricultural and Country Developing Office(9), Primary Processor(10), Contracts for Tobacco growing(11), Processing(12), Storing, sale(13), Improvements in technology(14), Experiments with varieties(15), Financing(16)

Kvóták meghatározása

A Magyarországon termesztett dohányfajták két fajtacsoportba tartoznak:

- I. mesterséges szárítású: Virginia,
- II. világos, levegőn szárított: Burley.

A kvóta mennyiségének meghatározása a Tanács által történik, tagországoként 3 egymást követő betakarításra.

Magyarország kvótája 2004-ben 12.355 tonna nyers dohánylevél. 1997-1999. évek átlagait vették alapul. A kvóta megoszlását a termesztett fajták között a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat

A kvóta megoszlása a termesztett fajták között

Termesztett fajta(1)	Kvóta értéke(3)	
	t-ban	%-ban
Virginia	5.768	46,69
Burley	6.587	53,31
Összesen(2)	12.355	100,00

Forrás: Saját gyűjtés, 2003

Table 4: Quota division among the grown varieties
Grown variety(1), Total(2), The value of the quota(3)

A *termelői kvótát* az utolsó betakarítást megelőző három év átlagos hozama arányában osztják el a termelők között. A termelői kvóta jelentősége, hogy a kvótát meghaladó dohány mennyiségre nem lehet jövedelem támogatást fizetni. Kivételt jelenthet, hogy a többletermés a kvóta maximum 10%-áig leszállítható, de támogatást csak a következő évben kap.

Kvótát lehet szerezni ideiglenes¹⁴ és állandó¹⁵ kvótaátruházással. A kvótanyilatkozatok kiadásának határideje február vége.

A termelői kvóta meghatározása: a nemzeti garanciaküszöbhez viszonyított százalékos arányok szerint, 4 tizedes pontossággal, kilogrammban. Ez nem lehet alacsonyabb, mint 500 kg.

Az EU-s szabályoknak megfelelően a rendelkezésre álló kvótamennyiséget át lehet minősíteni a ténylegesen kihasználható típus kvótájává. Ez számunkra kedvező, hiszen az utóbbi években több Virginia dohányt termelnek, mint Burley-t és a Kerti típusú dohányok termelése megszűnt.

A kvóta önmagában megtestesülő vagyoni értékű jog. A kvótát termelői csoportok egészére határozzák meg, egyéni dohánykvóta nem kerül kiosztásra.

Lehetőség van a kvóta értékesítésére¹⁶ is, ezt legvégső esetben az állam vásárolja meg. E révén a termelő jövedelemhez juthat, a többi termelői csoport pedig a termelését növelheti. Ha a kvótát az állam visszavásárolja és azt két hónapon át nem tudja eladni, akkor lehetősége van végképp kivonni a forgalomból. Ezzel a tagállam a kvótáját csökkenti.

A kvótán belüli területek átcsoportosításra kerültek. A Burley terület 3299 ha helyett 2000 ha, a Virginia területét pedig 2747 ha helyett 3483 ha-ban jelölték meg. Ennek értelmében 2004-2006-os időszakban 7000 t Virginia és 5046 t Burley termesztésére van lehetőség.

Kvótatartalék¹⁷ kialakítására van szükség. Magyarország évente kb. 120 tonna dohánykvótát kíván bevonni a tartalékba, ez a nemzeti garanciaküszöb kb. 1%-a (Bittner, 2004).

¹⁴ A termelői kvótanyilatkozatban szereplő dohánylevél átadását jelenti maximum 1 éves időtartamra, meghosszabbítani a hároméves kvótaengedély alatt nem lehet.

¹⁵ A dohány mennyiség átadását jelenti egy évnél hosszabb időtartamra.

¹⁶ Kvóta-visszavásárlási program: Az Európai Unióban lehetőség van az ágazat elhagyására támogatás ellenében. Az unió felvásárolja a termelők dohánykvótáját, ha azok nem tudják eladni azt. A termelők ezen szándékukat november 1-jéig közölhetik. Ezt követően november 1. és december 31. között a tagállam közzéteszi eladási szándékát. Ha 2 hónapon belül nem kerül megvételre, visszavásárlásra kerül a kvóta. Azon termelők, akiknek kvótája (2002. és 2003. évre vonatkozóan) visszavásárlásra kerül, 5 éven keresztül kifizetésben részesülnek.

¹⁷ Ez a kiadott kvóták 0,5-2% közötti részének levonásával keletkezik, a kezdő (új) gazdálkodók kvótával való ellátására.

Szabályozások

Az állam anyagi érdekeltsége domináns a dohánytermesztés tekintetében. A dohányzók a legbiztosabb adóalanyok.

A dohánytermesztés működését az Agrárrendtartásról szóló törvény szabályozta, a dohányiparét alapvetően 3 törvény és egy rendelet fogja keretbe (4. ábra).

Az *élelmiszer-törvény* WHO/FAO minta alapján készült, teljes egészében EU konform joganyag, mely a dohánytermékek gyártását, forgalmazását szabályozza. A törvény célja a piaci verseny tisztaságának védelme a termékek szabad áramlásának biztosítása, de nem utolsó sorban a fogyasztók egészségének és érdekeinek a védelme.

A *dohányrendelet* a 89/622 és a 90/239 EU joganyagoknak megfelelően került megalkotásra és a Görögországra vonatkozó derogációs szabályokat veszi alapul.

A dohányt az adózás szempontjából ideális fogyasztási cikknek tekintették hosszú idő keresztül: nem életszükségleti cikk, széles körben fogyasztják és az iránta való kereslet viszonylag rugalmatlan, ezáltal megbízható és könnyen kezelhető állami bevételt jelent. *Adam Smith* 1776-ban a *Nemzetek gazdagsága* c. művében azt írja, hogy a dohánytermék-adó lehetővé tenné a szegények számára, hogy – „...jobban éljenek, olcsóbban dolgozzanak és olcsóbban vihessék termékeiket a piacra”. A munkájuk iránti igény növekedne és ezáltal nőne a szegények jövedelme, mely az egész gazdaság javára válna.

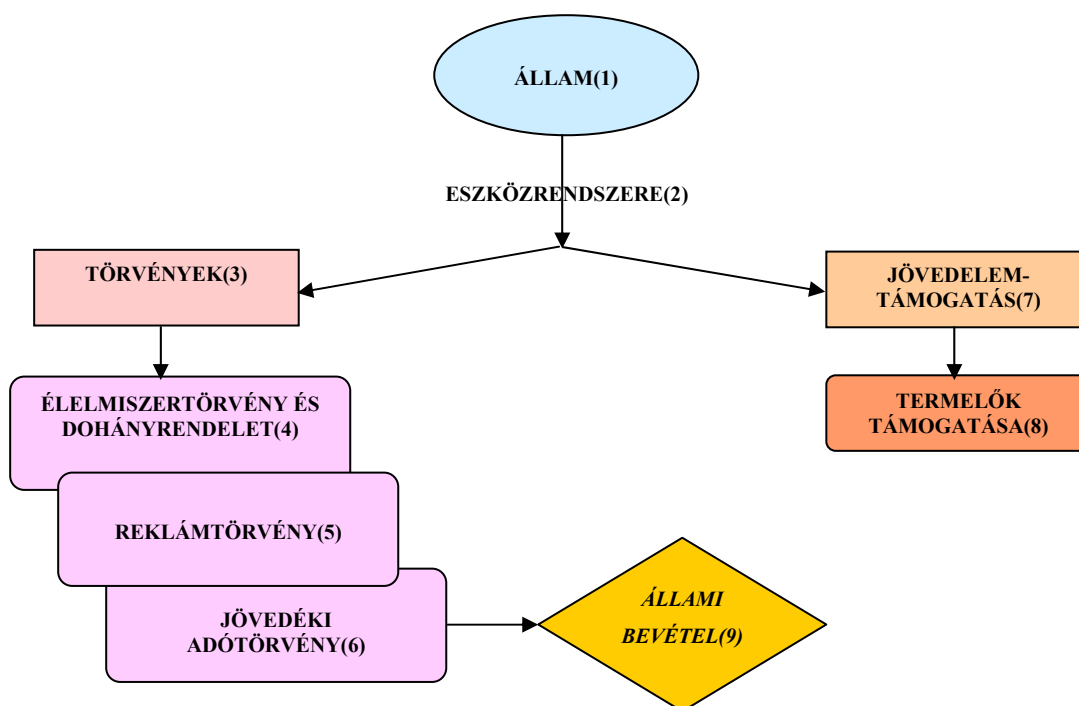
A hazai jövedéki szabályozás EU-konform, eltérés csak a *jövedéki adó* mértékében van. 2008. december 31-ig kell¹⁸ elérnünk az EU-ban akkor érvényes adószintet, amely a legkeresettebb árkatóriába tartozó cigaretták kiskereskedelmi eladási árának 57 százaléka, de minimum 64 euró/1000 szál cigaretta mértékű lesz. 2008-ig ez évi 12-14 százalékos adóemelés feltételez, amely a fogyasztói ár tekintetében évi 8-10 százalékos emelkedést jelent.

Az Európai Unióban 2004. január 1-jétől a tagállamok területén szabad kereskedelmi forgalomba hozott, árusított vagy gyártott cigaretták nem tartalmazhatnak szálanként több káros anyagot, mint:

- 10 milligramm kátrányt,
- 1 milligramm nikotint,
- 10 milligramm szén-monoxidot.

¹⁸ Ez a halasztás igazi árobbanástól mentette meg a magyarországi dohányosokat. A cigaretta árának 44 százaléka volt a jövedéki adó, miközben az EU tagországaiban minimum 57 százalékot írnak elő. Az EU a minimális adóterhet euróban is meghatározza (64 euró/1000 szál). Magyarországon azonban a költségvetés csupán 30 eurót szed be 1000 szál cigaretta után. Ha nincs a haladék, akkor 2004 tavaszától 600 forint fölül emelkedett volna egy doboz cigaretta.

4. ábra: Az állam eszközrendszere

Forrás: Saját gyűjtés, 2004

Figure 4: The implements of the state

State(1), Implements(2), Laws(3), Regulations concerning food products and tobacco(4), Advertising-regulatory statutes(5), Tax on tobacco products(6), Income Assistance(7), Financial Assistance to growers(8), State Income(9)

Magyarországon ezzel kapcsolatban jelenleg feldolgozás alatt áll a dohányrendelet, azonban korábban történtek jelentős fejlesztések a szigorúbb uniós előírások átvételére és teljesítésére.

A földművelésügyi miniszter, a népjóléti miniszter és az ipari, kereskedelmi és idegenforgalmi miniszter 36/1996. (XII. 11.) sz. együttes rendelete már intézkedik a cigaretták kátránytartalmának erőteljes csökkentéséről Magyarországon. Ezen rendelet 6. cikke szerint a cigaretták kátránytartalma nem haladhatja meg a

- 20 mg/cigaretta szintet a rendelet életbelépésétől,
- 18 mg/cigaretta szintet 1998. december 31-től,
- 15 mg/cigaretta szintet 2000. december 31-től,
- 12 mg/cigaretta szintet 2006. december 31-től.

A 12 mg/cigaretta szint elérésének végső határideje 2006. december 31. Magyarország kész arra, hogy a 2005. december 31-i határidő kitérésével, egy évvel csökkentse a rendelkezésre álló időt. A további felgyorsítása azonban nem reális.

Az átmeneti időszakra vonatkozó igényt a dohánytermelők gazdasági problémái indokolják. A közösségi szint eléréséhez szükséges

- fajtaváltás a termelésben, új fajtákra való áttérés, mint a Virginia és Burley,
- új termelési technológiák bevezetése (úsztatott rendszerű palántanevelés, a metilbromid talajfertőtlenítő gáz használatának megszüntetése),
- új feldolgozási technológiák bevezetése (energiatakarékos szárítóberendezések).

A reklámszabályozás¹⁹ 1997-ben elfogadott törvénye a reklámozásra vonatkozó általános korlátokat tartalmazza. Azokat a tilalmakat foglalja össze, melyek az egyes iparágaktól függetlenül a reklámtevékenység tisztaságát hivatott biztosítani. Magyarországon tilos a dohánytermékek reklámja az elektronikus sajtóban. A nyomtatott sajtó a címlap kivételével közölhet dohányreklámot. Kivéve: ha a lap fiatalokéknak szól.

1999. évi XLII. tv. elsődleges célja, hogy a dohánytermékek fogyasztásának szabályozásával, illetve forgalmazásának részleges korlátozásával védelmet nyújtson a nemdohányzók, valamint az életkoruk, egészségügyi állapotuk miatt egyébként fokozott védelmet igénylő személyek részére a passzív dohányzás káros hatásával szemben. Tájékoztatást ad és azt, hogy az állampolgárok felelős döntést hozzanak a fogyasztásról. Az

¹⁹ 1983 óta kötelező a cigarettásdobozokon felhívni a figyelmet a dohányzás kockázatára. E figyelmeztetés mérete az azóta eltelt idő során egyre nőtt, és legkésőbb az uniós csatlakozás után már a doboz negyven százalékát foglalja el. Egészen 1997-ig Magyarországon tilos volt dohányterméket reklámozni. A tilalmat néhány évre feloldották ugyan, ám 2001-ben előbb a nyomtatott sajtóban, egy évvel később pedig a közterületeken újra megtiltották a füstölő népszerűsítését. A szigorú szabály alól csak az elárusítóhely, valamint egyes nemzetközi sportrendezvények, mint például a Forma-1 jelent kivételt. Nagy lépést jelentett a dohányzás visszaszorításában a nemdohányzók védelméről 1999-ben alkotott törvény. A jogszabály a munkahelyeken, vendéglátó-ipari egységekben és az iskolákban tiltja vagy korlátozza a dohányzást.

állampolgárok saját egészségének megőrzését kívánja biztosítani ezáltal.

A hazai dohányipar megalkotta a saját **reklámetikai kódexét** is, mely alapvetően a reklámszabályozási törvényre épül. Ebben figyelembe vették a hazai reklámozási sajátosságokat, kereskedelmi viszonyokat is. Az Unióban egységes reklámkódexszel kevés állam (pl. Portugália) rendelkezik. Máshol, mint például Olaszországban a reklámot a Polgári Törvénykönyv szabályozza. Tagországokként eltérően érvényesül a fiatalok védelme is a reklámhatásokkal szemben.

A **reklámtilalom** hatásosságáról megoszlanak a vélemények.

A WHO állítása szerint, ahol nincs reklám, csökken a dohányzók száma (a fiatalok nem szoknak rá a dohányzásra). A dohánygyárak szemlélete szerint ez két dolgot eredményez: a tiltott dolog mindig csábítóbb, valamint a dohányzók nem fordulnának az olcsóbb, de ártalmasabb cigarettafajták irányába.

Egy másik eszközként említik a dohányzás visszaszorításában a füstöltnivalók árának emelését. Az Unió szabályai szerint a jövedéki adó a cigaretta kiskereskedelmi árának 57 százalékát teszi ki. A tapasztalatok szerint a drasztikus áremelések következtében általában csökken a fogyasztás, ám ez nem mindig jelenti a dohányosok számának csökkenését. A feketekereskedelem ugyanis ellátja füstöltnivalóval a kispénzüket, és helyettesítő termékekkel is lehet csillapítani a nikotínéhséget (pl.: cigaretta sodrására alkalmas vágott dohány).

Az EU-ban a dohányreklámra vonatkozó tilalom fokozatosan 2006-ig lép életbe, ehhez kell csatlakozni hazánkknak is.

A magas adó, az árak drasztikus emelése a feketekereskedelem előretörését segíti majd. Például Ukrajnában, Romániában a hazai árak egyötödéért lehet cigarettához jutni.

A **cigaretta feketekereskedelem** a forgalmazás legsúlyosabb problémája. Amíg az Unióban a feketekereskedelem aránya alig 10%, addig Magyarországon eléri a 13-15%-ot. Évente a hivatalos forgalmi csatornákat megkerülő cigaretta eladást hozzávetőlegesen 3,5 milliárd darabra becsülik. A feketepiac a keleti országokban és Budapesten a legintenzívebb. A vásárlók elsősorban a legszegényebb rétegekből kerülnek ki.

Jövedelemtámogatási rendszer

Támogatások

Magyarország 2004. május 1-jén az Európai Unió tagja lett. A csatlakozásunk során az EU közös politikái, így a Közös Agrárpolitika (KAP) alkalmazóivá váltunk. Ennek értelmében, hazánkban is kizárólag az unióban bevezetett vagy az unió által engedélyezett mezőgazdasági támogatási formákat lehet alkalmazni.

Magyarországon a területalapú támogatási rendszer került elfogadásra. Ennek értelmében a 25%-os uniós és az azt kiegészítő nemzeti támogatást

a mezőgazdasági parcellára lehet igényelni. A támogatást két forrásból, két különböző célterületre lehet igényelni.

Az Európai Unió által finanszírozott **Egységes Területalapú támogatást (SAPS)** minden hasznosított mezőgazdasági területre lehet igényelni. Azok a termelők, akik meghatározott kultúrákat termesztenek, további **Kiegészítő nemzeti támogatást** kapnak (ún. **top-up**), igényelhetnek. Minden esetben csak az olyan terület jogosult támogatásra, amely 2003. június 30-án megfelelt a helyes mezőgazdasági és környezeti állapot kritériumainak. A dohány támogatási formáit és szabályozó rendeleteit az 5. ábra mutatja.

A **Kiegészítő nemzeti támogatás** a 2004/2005. támogatási évre vonatkozóan nemzeti keretösszegek, ún. nemzeti borítékok alapján kerül kiosztásra. Ebbe a nemzeti támogatási borítékba 2004/2005-ös gazdasági évre bekerült növények: *dohány (Virginia, Burley)*, rizs, szántóföldi növények (GOFR növények, hüvelyesek, bizonyos vetőmagvak).

A magyar termelők számára 2004-ben **Egységes Területalapú támogatásként** kifizethető minden támogatott növény (dohány) és hasznosítás esetében **70,22 EUR/ha** (megközelítőleg 17.900 Ft/ha).

Kiegészítő nemzeti támogatásként a dohány termesztéséért jár:

- Virginia 740.000 Ft/ha,
- Burley 580.000 Ft/ha támogatási összeg.

Támogatást csak a kaphat a *141/2003. Kormányrendelet* értelmében, aki

- ügyfélregisztrációs számmal is rendelkezik,
- a támogatás alapjául szolgáló földterületet ténylegesen használja.

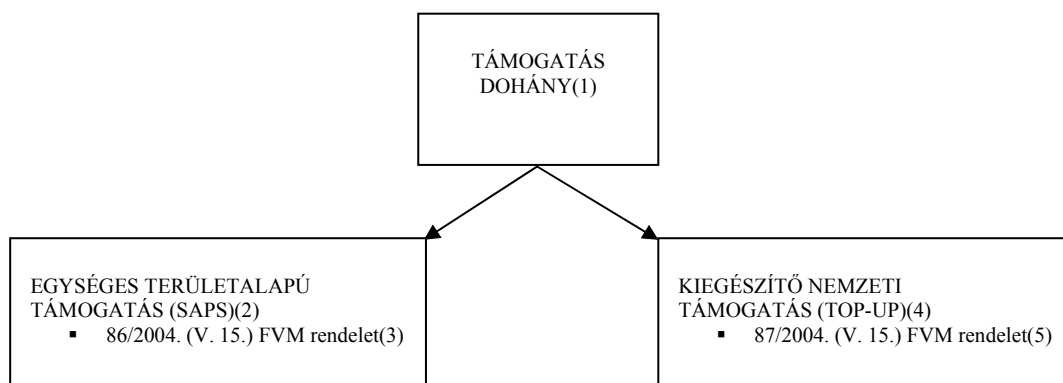
Míg a **Kiegészítő nemzeti támogatásban** részesülni kívánó termelőknek – a területre vonatkozóan – a fermentálóval/elsődleges feldolgozóval kötött termeltetési szerződéssel²⁰ kell rendelkeznie, ezt a szerződést az MVH-hoz a kérelem benyújtásával egyidőben kell benyújtania.

A kérelmeken feltüntetett adatok valóságát az MVH adminisztratív, illetve fizikai ellenőrzések révén megvizsgálja. Az adminisztratív ellenőrzés formai és tartalmi ellenőrzésekből áll. A fizikai ellenőrzések célja, hogy a kérelemben feltüntetett adatok fizikai valóságát vizsgálja. Ez történhet helyszíni ellenőrzéssel, illetve távérzékeléssel.

A támogatás kifizetéséről az Európai Unió Bizottsága által kiadott *2199/2003/EK rendelet* határoz. Kifizetés időpontja: 2004. december 1. – 2005. április 30. A gyakorlatban ez kicsit módosult. Korábban kerülnek kifizetésre az EU-s támogatások (október végétől – november elejétől ezek folyósításra kerültek/nek az ügyfelek bankszámláira). Míg a nemzeti támogatások kifizetése a már kifizetett 8.000 Ft/ha-on felül valószínűleg december végén – január elején kerül kiosztásra.

²⁰ A termeltetési szerződésben minimálisan szerepelnie kell a szerződő felek adatainak, a termelő (vagy termelői csoport, amennyiben ő köt szerződést) és a fermentáló ügyfél-regisztrációs számának, a dohánytermelésbe vont összterületnek (ha), valamint a termelt dohány fajtájának.

5. ábra: Támogatási formák és szabályozó rendeleteik

Forrás: Saját gyűjtés, 2004

Figure 5: The forms of assistance and their regulations

Assistance Tobacco(1), Unified region-based assistance(2), 86/2004 (V. 15.) FVM order(3), Additional national assistance(4), 87/2004 (V. 15.) FVM order(5)

Összegzés

A magyarországi dohánytermesztő területek ma már döntő hányada az ország keleti részében található, az Észak-alföldi régióban. Az itteni ökológiai adottságok nem teszik lehetővé más ágazat ennél sikeresebb termesztését, kiváltása társadalmi károk nélkül nem lehetséges. A dohánytermesztés nagy eszközigénye folytán tartós berendezkedést igényel. Nagy kézimunkaerő szükségletével a vidék lakosságmegtartásában jelentős szerepet tölt be.

A hazánkban köztermesztésben lévő dohányfajták hazai nemesítésűek és genetikailag is képesek a Kárpát-medencében, az EU-ban realizált terméseredmények elérésére. Mégis a termésátlagok között jelentős eltérések mutatkoznak. Oka a jövedelmezőséggel és ebből eredően a felszereltséggel és a termesztéstechnológiával van összefüggésben. *Megoldást jelenthet:* a minőségi termelés fejlesztése, a megszervezett termelői csoportok kibontakoztatása, a kutatási és fejlesztési tevékenységek fokozott támogatása.

Megállapítható, hogy noha a társadalmi előítéletektől terhelt dohányvertikum erősen szabályozott, mégis az állam a jövedelemtermelésben és a foglalkoztatottságban betöltött szerepe miatt preferálja a termesztést. Nem elhanyagolható az a tény, hogy nagy élömlék igényének és jó alkalmazkodó képességének köszönhetően számos ember foglalkoztatható mezőgazdaságilag gyengébb talajadottságú területeken, ahol más növény nem vagy alig termesztendő gazdaságosan. Ezért a szocio-ökonómiai összefüggései erősek. Különösen az Észak-alföldi régió tekintetében.

A dohánytermesztés múltjának köszönhetően jól szervezett, korszerű technológiával termelő ágazat, fenntartását, működését segíteni kell.

A dohányágazat csekély közvetlen támogatottságot élvez, azonban jövedelemtermelő, foglalkoztatási és vidékfejlesztési szerepe folytán a közvetett támogatásait növelni kellene.

Míg a hasonló adottságokkal rendelkező EU-s országokban a termelők árbevételének 80%-a a különböző támogatásokból származik, addig ez a magyarországi termelők árbevételének mindössze 8-9%-a. Az adottságok tekintetében hasonlóak vagyunk, azonban a felvásárlási áraink az uniós árak többszöröse, mégis a dohányágazat veszteségesen termel. A támogatásoknak köszönhetően az elkövetkező években csökkenteni tudják majd a felvásárlási árakat, így majd versenyképessé válhatnak az európai piacon és a dohányágazat is kilábalhat a válságból.

Az állam szerepe meghatározó. Ezeket a területeket, termelőket támogatnia kell. Szociális kérdésről van szó. Lényeges, hogy a termelők a nemzeti támogatásokhoz megfelelő formában és időben hozzájussanak. Ellenkező esetben az ágazat helyzete tovább romlik. A kvótában előirányzott termékmennyiségre szerződést kell tudnunk kötni. Itt nő meg a termelői csoportok szerepe. A koncentrációt anélkül is meg lehet teremteni, hogy bárkit kizárnánk a termelésből. A hatékony termelés feltételeit kell megteremtünk.

Azt is figyelembe kell vennünk, hogy az EU-s támogatási rendszer gyökeres változásokon fog keresztül menni az elkövetkezendő években, egyre inkább a szociál-ökonómiai szemlélet lesz az uralkodó és a termelési támogatások döntően a vidékfejlesztésbe kerülnek. Ezért a dohánytermesztőknek társadalmi összefogással kell keresni az új támogatási koncepcióban a lehetőségeket.

IRODALOM

- Bittner B. (2004): A hazai dohánytermesztés értékelése az Európai Unió csatlakozás kapcsán. Magyar Dohányújság, 1-2. 35-45.
- Borsos J. (1986): Integráció és termelésfejlesztés a dohánygazdaságban. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest
- Borsos J. (2001): A hazai dohánytermelés stabilizálásának esélyei. Magyar Dohányújság, 1-2. 10-20.
- Borsos J. (2002): A dohány gazdaságtana. Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 9-103.
- Bukai A. (2003): Nemzetközi hírek. Magyar Dohányújság, 1-2. 46-47.
- Dobrossy I. (1978): Dohánytermesztés a Nyírségben. Studia Folkloristica Et Ethnographica, Debrecen, 68-70.
- Kövári V-né (2002): Szövetségben a dohánytermesztők. Magyar Dohányújság, 3-4. 20-21.
- Lukács A. (2002): Az Unió előírásoknak megfelelő cigaretta jövedéki adó bevezetésének következményei. Magyar Dohányújság, 1-2. 7.
- Takács L. (1964): Dohánytermesztés Magyarországon. Akadémia Kiadó, Budapest, 432.
- Vajda L. (2000): Felkészülés az Európai Unió csatlakozására. Magyar Dohányújság, 1-2. 20-24.
- Veér A.-Eröss L. (2001): A dohányzás rabságában. Art Nouveau Kiadó, Debrecen, 10-25, 144-153.
- Vissyné Takács M. (1999): A dohányvertikum integrációja Magyarországon és az Európai Unióban AKII. Magyar Dohányújság, 3-4. 4-28.
- Magyar Régiók Zsebkönyve (2002): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 29-32.
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv (2002): Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 237-245.
- <http://forum.168ora.hu/topics.php?mtype=1&catid=13>
- <http://gtr2.uw.hu/teralap02.htm>
- <http://www.agrarkamara.hu>
- <http://www.ces.ncsu.edu/depts/agecon/tobacco-econ/More.htm>
- <http://www.date.hu/kiadvany/tessedik/6/marselekszucs.pdf>
- <http://www.date.hu/rendez/ava/pdf/D050.pdf>
- <http://www.fvm.hu>
- <http://www.ksh.hu>
- <http://www.logsped.hu/regiok.htm>
- <http://www.vam.hu/data/informaciok/mti/0368.html>